

Dr.

Hasan ÖZTÜRK

hasandtcf@mail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8164-1966>

Başvuruda bulundu. Applied

Kabul edildi. Accepted

Eser Geçmişi / Article Past:

11/05/2021

09/06/2021

Araştırma Makalesi

DOI: <http://dx.doi.org/10.21551/jhf.936170>

Research Paper

Orjinal Makale / Original Paper

Türkiye’de Devletçiliğin Ortaya Çıkışı ve Uygulanması Üzerine Ali Fuad Başgil ve Tarık Zafer Tunaya’nın Görüşleri*

On the Emergence and Practice of Statism in Turkey Views of Ali Fuad Başgil and Tarık Zafer Tunaya

Öz

Bu çalışmada, hayatları belirli dönemlerde paralellik göstermiş, zihin dünyaları ile farklılaşan iki aydının, Türkiye’nin iktisadi hayatında önemli bir yer tutmuş olan devletçilik politikasının ortaya çıkışı ve uygulanması üzerine olan fikir ve düşünceleri ele alınmaktadır. Konu, temelde Türkiye’nin önemli dönemlerine hayatları ve fikirleriyle tanıklık etmiş, muhafazakâr ve modernleşmeci fikir dünyasının temsilcileri arasında yer alan Ali Fuad Başgil ve Tarık Zafer Tunaya’nın hayatı ve fikirleri ile birlikte, iktisadi alanda önemli yer tutan devletçilik üzerine olan düşünce ve eleştirilerini kapsamaktadır. Türkiye’de Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte birçok alanda girişimlerde bulunmuş olursa da 1930’lara gelindiğinde, iktisadi alanda devletin girişimci ve müdahaleci olması kaçınılmaz bir vaziyet almıştır. Temelleri Cumhuriyet öncesinde atılmış olan devletçiliğin Türkiye’de uygulanması, iktisadi sistemlerle ilgili farklı fikir dünyalarına sahip kişiler arasında tartışma konusu olmuştur. Yaşanan tartışmalar uzun süre devam etmiş ve çeşitli düşünce dünyalarında yer edinmiştir. Başgil ve Tunaya’nın devletçiliğe dair fikirleri ise Türkiye’de farklı düşün dünyasına sahip insanların iktisadi alandaki gelişmelere yönelik fikirlerinin anlaşılması anlamında önem arz etmektedir. Çalışma kapsamında iki aydının basılı eserleri, süreli yayınlardaki yazıları ile dönemin iktisadi ve düşün yapısını ele alan eserlerden faydalanılmıştır. Yapılan çalışmayla elde edilecek temel sonuç ise muhafazakâr ve modernleşmeci fikir dünyasına sahip iki aydının, Türkiye’nin iktisadi gelişmesi hakkında ve özelde devletçilik gibi yoğun eleştirilen bir konuda ne ölçüde fikir ortaklıkları yaşadıklarıdır.

Anahtar Kelimeler: Ali Fuad Başgil, Tarık Zafer Tunaya, Devletçilik, İktisat Politikası, Modernleşme.

* Bu makale “Türk Modernleşmesine Mukayeseli Bir Bakış: Ali Fuad Başgil ve Tarık Zafer Tunaya, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2020.” Adlı eserden esinlenilerek yazılmıştır.

ATIF: ÖZTÜRK Hasan, “Türkiye’de Devletçiliğin Ortaya Çıkışı ve Uygulanması Üzerine Ali Fuad Başgil ve Tarık Zafer Tunaya’nın Görüşleri”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 7/2 (Haziran 2021), s. (844-866)

CITE: ÖZTÜRK Hasan, “On the Emergence and Practice of Statism in Turkey Views of Ali Fuad Başgil and Tarık Zafer Tunaya”, *Journal of History and Future*, 7/2 (June 2021), pp. (844-866)

Abstract

In this study, the ideas and thoughts of two intellectuals, whose lives were parallel in certain periods and differed with their mental world, on the emergence and implementation of the statism policy, which had an important place in Turkey's economic life, are discussed. The subject basically covers the life and ideas of Ali Fuad Başgil and Tarık Zafer Tunaya, who are among the representatives of the conservative and modernizing world of ideas, who witnessed the important periods of Turkey with their lives and ideas, as well as the thoughts and criticisms on statism, which has an important place in the economic field. Although attempts were made in many fields with the declaration of the Republic in Turkey, by the 1930s, it became inevitable for the state to be entrepreneurial and interventionist in the economic field. The implementation of statism in Turkey, the foundations of which were laid before the Republic, has been the subject of discussion among people with different worlds of opinion about economic systems. The debates that took place continued for a long time and took place in various worlds of thought. The ideas of Başgil and Tunaya on statism are important in terms of understanding the ideas of people with different thinking in Turkey about the developments in the economic field. Within the scope of the study, the printed works of two intellectuals, their writings in periodicals and the works dealing with the economic and intellectual structure of the period were used. The main result to be obtained from the study is to what extent the two intellectuals, who have a conservative and modernist world of thought, have common ideas about Turkey's economic development and especially statism.

Keywords: Ali Fuad Başgil, Tarık Zafer Tunaya, Statism, Economic Policy, Modernization.

Giriş

Batı'nın Ortaçağ'ı aşmak için yaşadığı gelişmeler, kıta Avrupası dışında modernleşmenin şekli ve hedefini belirlemiştir. Osmanlı karşısında 17. yüzyıldan itibaren üstün bir konuma gelmeye başlayan Batı, Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine devam etmiş olan modernleşme hareketinin seyrini ve aynı zamanda aydın ve bürokratların uğraş alanını oluşturmuştur. Batı karşısındaki gerilemeyle başlayan modernleşme girişimleri, üretimi tarıma dayanan ve nüfusunun önemli bir bölümü kırsalda yaşayan Osmanlı'nın 19. yüzyılın ortasına geldiğinde yarı sömürge olmasını engelleyememiştir.¹ Bu modernleşme sürecinde devletin kötü gidişatına çözüm bulmak ve çöküşü engellemek için birçok fikir ve düşünce, Türk düşün hayatına girmiştir. Nitekim, II. Meşrutiyet dönemine geldiğinde İttihat ve Terakki Cemiyeti iktidarı da söz konusu gidişata birçok siyasi, düşünsel ve iktisadi arayışla dahil olmuştur. Bu arayışlar içinde "milli iktisat" anlayışı, Batı emperyalizmi karşısında son çare olarak düşünülmüştür. Devlet ve fert ilişkisinde, devletin iktisadi ve sosyal alanlara müdahalesini öngören devletçilik fikri, Osmanlı'nın son döneminde zaruretler doğrultusunda milli iktisat anlayışının inşa edilmeye çalışılmasıyla doğmuştur. Savaş ortamında inşa edilmeye çalışılan anlayış, kısa sürede olumlu bir netice vermemiş olsa da Kemalist kadrolara, yarı sömürgelekten bağımsızlığa ve çağdaşlaşmaya giden yolun iktisadi bağımsızlıktan geçtiği

1 Şevket Pamuk, *Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme*, 3. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. xiii-xiv.

fikrini miras bırakmıştır.² Kemalist kadrolar, iktisadi bağımsızlığı bir beka meselesi olarak görmüş ve gerek Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde gerekse sonraki dönemlerde devlet eliyle kalkınmayı gerektiren iktisadi hamlelerde bulunmuştur. Cumhuriyet'in benimsediği bu yeni iktisadi yapı aynı zamanda liberal ve sosyalist dünya düzenleri arasında inşa edilmeye çalışılmıştır.³

Türkiye'de resmi olarak 1930'ların başında benimsenen ve ilerleyen dönemlerde değişim-dönüşüme uğrayan devletçi iktisat politikasının ortaya çıkışı ve uygulanması ile ilgili Türk siyasi ve düşün hayatına dair literatürde uzun yıllar tartışmalar yaşanmıştır. Bu anlamda yapılan çalışmada, muhafazakâr ve liberal düşünceye sahip Ali Fuad Başgil ile modernleşmeci ve Kemalizm üzerine fikirleriyle öne çıkan Tarık Zafer Tunaya'nın Türkiye'de devletçiliğin ortaya çıkışı ve uygulanması üzerine geliştirdikleri fikirleri ele alınmaya çalışılmıştır. Çalışmanın ilk kısmı fert-devlet ilişkisi ve milli iktisat anlayışının oluşması anlamında devletçiliğin Osmanlı'daki temelleri ve ortaya çıkışı, ikinci kısmı Cumhuriyet dönemindeki iktisat politikası ve milli iktisat politikasının uygulanması anlamında devletçiliğe giden zorunlu süreç, son kısım ise devletçiliğin resmi olarak benimsenip Anayasa'ya girmesi ve bunun üzerine iki aydının düşünce ve eleştirilerinden oluşmaktadır.

Çalışma kapsamında düşüncelerine başvurulmuş iki aydın, aralarında kuşak farkı olsa da Osmanlı'nın son döneminde dünyaya gelmiş, Cumhuriyet'in kuruluşuna ve en kritik dönemlerine tanıklık etmiş kişilerdir.⁴ Cumhuriyet üzerine farklı fikir ve yaklaşımlara sahip olmaları, hayatlarını

-
- 2 Serdar Şahinkaya, *Gazi Mustafa Kemal ve Cumhuriyet Ekonomisinin İnşası*, 2. Basım, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2009, s. 29.
  - 3 Korkut Boratav, "Türkiye'de Devletçilik" *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.2, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 412.
  - 4 İki aydının hayatlarına bakıldığında Başgil, 1893'te Samsun'un Çarşamba ilçesinde, mütedeyyin ve varlıklı bir ailede dünyaya gelmiştir. İlköğrenimi burada tamamladıktan sonra I. Dünya Savaşı'nda Kafkas cephesinde yedek subay olarak görev almıştır. Savaş sonrasında Fransa'da liseyi bitirip hukuk üzerine üniversite okumuştur. Mustafa Kemal Atatürk'e ithaf ettiği doktora tez çalışmasını Boğazlar Meselesi üzerine yapıp, 1930'ların başında Türkiye'ye dönmüştür. Üniversite Reformu sonrası İstanbul Üniversitesi'nde çalışmaya başlamış ve Hatay anayasasının hazırlanmasında görev almıştır. Çok partili dönemde ise fikir ve kültür konularının ele alındığı Hür Fikirleri Yayıma Cemiyetini arkadaşlarıyla kurmuştur. 27 Mayıs döneminde, Kurucu Meclis'e yönelik eleştirileri nedeniyle yargılanmış ve tutuklanmıştır. Başgil'in üniversiteden ayrılmasının ardından ufak siyaset girişimleri olmuş ve 1965'de vekil seçilmiştir. Bu görevini 1967'de ölene kadar sürdürmüştür. Bkz: Ali Fuad Başgil, *Yakın Maziden Hatıra Kırıntıları*, Yağmur Yayınları, İstanbul, 2007, s. 9.; Arif Aşçı, Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil Bibliyografyası, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2000, s. viii.; "Başgil, Ali Fuat", *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C.1, Dergah Yayınları, İstanbul, 1977, s. 343.; Emrullah Kılıç, *Materyalizm Karşısında Ali Fuad Başgil*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2012, s. 173 ; Mehmet Gökçalp, (haz.), Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil Hayatı – Şahsiyet Mücadeleleri, Santral Yayınevi, İstanbul, 1963, s. 24.; Sabahattin Zaim, "Ali Fuad Başgil" Hayatlarıyla Yol Gösterenler, Türk Edebiyat Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, s. 17.; Tuncay Önder, "Ali Fuad Başgil" Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce – Muhafazakarlık, C.V, 2. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 292. Tunaya ise 1916 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Galatasaray ve Saint Benoit liselerini bitirip İstanbul Üniversitesi'nde hukuk okumuştur. O, Cumhuriyet'in korunmanın en önemli yolunun hukuk okumak olduğunu düşünmüştür. Hocası Başgil ile yolları üniversitede kesilmiş ve doktora tezini yine onun da içinde olduğu jüriye sunmuştur. 27 Mayıs'ın ertesi günü Tunaya, 28 Mayıs Bildirisini yayınlayan hocalardan birisi olmuştur. Fakat her iki aydın 147'likler içinde yer alarak üniversiteden uzaklaştırılmıştır. Kısa süre sonra çıkan aftan Tunaya yararlanmış olsa da Başgil bir daha üniversiteye dönmemiştir. Tunaya, siyaset dışında kalıp 1969'da Hukuk Fakültesi Dekanı ve 1979'da Siyasal Bilgiler Fakültesi Kurucu Dekanı olmuştur. 12 Eylül döneminden sonra istifa edip 1991'de ölene kadar akademik çalışmalarda bulunmuştur. Bkz: Ali Kuyuksil, *Türkiye'de Siyaset Biliminin Gelişimi ve Tarık Zafer Tunaya*, Orion Kitabevi, Ankara 2014, s. 203.; Zafer Toprak, "Tarık Zafer Tunaya'nın Ardından" *Tarih ve Demokrasi – Tarık Zafer Tunaya'ya Armağan*, Cem Yayınları, İstanbul, 1992, s. 18.;

şekillendiren esas noktayı teşkil etmiştir. İki aydın genel olarak Cumhuriyet ve değerlerine yönelik farklı fikir ve düşüncelere sahip olmaları ve Türk düşün hayatının ufak bir kesitini oluşturmaları nedeniyle devletçiliğin ortaya çıkışı ve gelişimine yönelik fikirlerinin ele alınması çalışmayı önemli kılmaktadır. Diğer yandan çalışma, Cumhuriyet ve devletçilik üzerine yaşanan tartışmalar ve fikir ortaklıklarının kökeninin anlaşılmasına da katkı sağlayacaktır.

1. Devlet-Fert İlişkisinden Devletçiliğe Giden Süreç ve Osmanlı'da “Milli İktisat” Anlayışı

Modern Türkiye'nin idari ve iktisadi yapısı, Cumhuriyet'in kurulmasını sağlayan tarihi koşullarda ortaya çıkmış ve bu çerçevede değişime uğramıştır. Tarihi gelişimin devamı olarak, Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte sosyal ve iktisadi olarak kalkınma ve “muasır medeniyet seviyesine ulaşma” ilk hedef olarak benimsenmiştir. Yaşanan uzun modernleşme süreci sadece toplumun değişim seyrini değil aynı zamanda Türk düşün hayatında yaşanan tartışmaların seyrini ve malzemesini de belirlemiştir. 1930'ların başında iktisadi kalkınma için “zaruret” olarak görülen devletçilik politikası bu malzemelerden biri olmuştur. Konu, modernleşmeci ve Kemalist kadrolar için hayati ve kendine has bir yol olarak görülmüşken muhafazakar ve muhalifler için daha ihtiyatlı yaklaşılması gereken ve komünizm gibi marjinal kolektivist ideolojilere yönelmenin ilk adımları olarak nitelendirilmiştir. Devletçilik, Başgil ve Tunaya için ise temelde yarı sömürge haline gelmiş ve batmaya mahkûm olan bir imparatorluk tecrübesinden Cumhuriyet Türkiye'sine, hürriyet ve temel hakların gelişimi için “milli iktisat” anlayışına yönelmenin sonucu olarak doğmuştur. Onlara göre devletin iktisadi alandaki girişimlerinin temelinde öncelikle geçmişten beri devam eden devlet ve bireyin ilişkisi yatmaktadır. Liberal fikirleriyle öne çıkan Başgil devletçiliği, öncelikle ferdiyetçilik fikrinin karşısındaki yapı olarak görmüş ve modern demokrasinin, devletçi anlayışın karşısında olan ferdiyetçilik ve özel girişimden doğduğunu savunmuştur.⁵ O, devleti belirli toprak alanında yaşayan insanların siyasal ve sosyal birlikteliği olarak görmüş ve ferdin bu birlikten doğduğunu ve geleceğinin de bu cemiyet tarafından belirlendiğini açıklamıştır. Başgil, devlet ve fert ilişkisinde, ferdin devlete tabi olmasının ve oluşacak problemlerin devlet ekseninde ele alınmasını öngören anlayışın “cemiyetçilik” yani “devletçilik”, diğer yandan devletin ferdin ihtiyaçlarını karşılamak için var olup bireyin maddi ve manevi ihtiyaçlarına göre sorunlara yaklaşması anlayışının da “ferdiyetçilik” olarak adlandırıldığını belirtmiştir.⁶ O, ferdiyetçilik anlayışının çok eskilere kadar dayanmakta olduğunu belirtip fert ve devletçilik ayrımını; “*Devletçilik ile ferdi ve tabii hak ve hürriyet prensibinin klasik anlamı barışmayan ve birlikte gelmeyen şeylerdir. Biri Devlet faaliyet ve icraatını ve en geniş haddine vardırmaya ve Devlet karşısında ferdi varlığı izafi görmeye; öbürü ise bunu en küçük haddine indirmeye Devlet karşısında fertlere tabii birer hâkimiyet ve imtiyaz tanımaya gitmektedir.*”⁷ diye yapmıştır. Ona göre bu iki anlayış, var oluş itibarıyla ayrıldığı için bunların bir arada ve aynı anda yaşamaları imkânsızdır. O, bu çerçevede devletçiliğin sınırının genişlemesine fert hürriyeti adına, genel olarak ihtiyatlı yaklaşmıştır.

Zafer Toprak, “Tarık Zafer ve Cumhuriyet’i Savunmak”, Tarih ve Toplum, S. 87, Mart 1991, s. 23-24.

5 Hasan Öztürk, “Ali Fuad Başgil ve Tarık Zafer Tunaya'nın Laiklik Üzerine Söylemleri” *Atatürk Yolu*, S: 66, Bahar 2020, s. 289.

6 Başgil, *Hukukun Ana Meseleleri ve Müesseseleri Konferanslar*, s. 86.

7 *A.g.e.*, s. 83-84.

Başgil'e göre fert ve devlet ilişkisinde, fert hürriyetinin temelini atılması ve gelişmesini Batı medeniyeti sağlamıştır. Batı'da fert ve devlet ilişkisinden doğan "liberal demokrasi" ferdin hak ve hürriyetleri çerçevesinde hareket edip huzur ve refahı doğurmuştur.⁸ Ona göre cemiyet yani devlet, ferdin haklarından zaruri olarak vazgeçmesini isteyeceği haller dışında ferdin haklarını sağlamakla yükümlüdür. Bu anlamda oluşturulacak devletçiliğin sınırlarını Ocak 1937'de; "*Devletçi sistem, fertçi devlet sisteminin aksine olarak, millet cemiyetinden hareket eder; milli ve sosyal kuvvetleri devletin şuurlu merkezine bağlamak, devletin düzenleyici kontrolü ve otoritesi altına almak şeklinde tahakkuk eder. Makul ve rasyonel bir otorite, nizam ve disipline bu sistemin ruhunu ve esasını vücuda getirir.*"⁹ şeklinde çizmiştir. Ona göre devletçilik, milli ve sosyal kuvvetlerin makul bir otoriteyle merkezde birleştirilmesini hedeflemektedir. Başgil'in bu bakış açısı, onun öncelikle devletçiliği, devletin iktisadi ve toplumsal alanlarda "makul" çerçevede hareket etmek zorunda olduğu iktisadi bir sistem olarak ele aldığını göstermiştir. Bu çerçevede de devletçi sistemde, devletin uyması gereken sınırları her dönem olabildiğince vurgulamıştır.

Yeni düzene göre Başgil, ferdin toplumsal düzen ve devlet yapısı içinde yerini almak zorunda olacağını ve bireyin de hak ve hürriyet gibi kişisel sınırlarının camianın menfaatlerine göre sınırlandırılacağını ifade etmiştir. O, Türkiye'de anayasaya Altı Ok'un girmesinin arifesinde birey adına devletçi sisteme temkinli yaklaşmış ve bireyin milli hayatın atölyesinde önemli bir fonksiyon haline geldiğini belirtmiştir. Başgil'e göre devletçi hukuk sistemi, milleti oluşturan bireylerin birbirleriyle olan ilişkilerine fertçi hukuk sistemi gibi bakmayacaktır. Geçmişten gelen fert ve devlet hukuku sistemleri, devletçilik sistemi altında manasını kaybetmiş ve içi boşalmıştır. Başgil'e göre devletçi sistemde devlet ve fert arasındaki ilişkilerde konuya, sosyal alandaki iş, vazife ve faaliyet olarak yaklaşılmaktadır. O, devletçi sistemde de olsa bireyin başkalarının hürriyetine karışmadığı sürece iktisadi ve sosyal haklarının devlet tarafından sınırlandırılmaması gerektiğini savunmuştur.¹⁰ O'na göre devlet ferdin hakkını korumak yerine zulme varacak kadar uygulamalara giderse, ferdin zulme karşı isyan etmesi tabii bir haktır. Bu tablonun oluşmaması için ise devletin faaliyetleri küçük bir sahaya indirilmelidir.¹¹

Başgil'e göre devletin merkezde olduğu devletçi anlayış karşısında ferdi öne çıkararak ve liberal anlayışı savunan devlet sistemi, modern demokrasinin vatani olan Batı'da ortaya çıkmıştır.¹² Devlet karşısında ferdin hür olması için "emniyet, hürriyet, müsavat ve mülkiyet"ten oluşan dört ayağın baraj olarak her zaman var olması gerekmektedir. Başgil öncelikle, Batı'daki bireyci anlayışın ortaya çıkışı ve gelişimini, Avrupa'da yaşanan siyasal ve sosyal değişimlere bağlamıştır.¹³ Tunaya da devlet ve onun karşısında ferdin var olması anlayışının Batı'da ortaya çıktığını ve buraya özgü bir nitelik olduğuna inanmıştır. O, devletin sınırlarının bireyin özgürlüğü ile çizildiğini, bunun temelinde ise Avrupa'da yaşanan devrimlerin olduğunu ve elde edilen kişi haklarının da devlet tarafından verilmediği fikrinin yattığını ifade etmiştir.¹⁴ Diğer yandan Tunaya'ya göre fert ve devlet

8 Başgil, "Garp Demokrasilerinin Dayandığı İnanç - 2" *Yeni İstanbul*, s. 2.

9 Başgil, *Hukukun Ana Meseleleri ve Müesseseleri Konferanslar*, s. 103.

10 *A.g.e.*, s. 110.

11 Başgil, *Hukukun Ana Meseleleri ve Müesseseleri Konferanslar*, s. 114.

12 Ali Fuad Başgil, "Garp Demokrasilerinin Dayandığı İnanç-2" *Yeni İstanbul*, 15 Mayıs 1958, s. 2.

13 Ali Fuad Başgil, *Demokrasi Yolunda*, 3. Basım, Yağmur Yayınları, İstanbul, 2009, s. 316-317.

14 Tarık Zafer Tunaya, *Siyasal Müesseseler ve Anayasa Hukuku*, 3. Basım, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul, 1975, s. 295.

arasındaki ilişkinin seyri, Doğu’da yani İslam âleminde daha farklı olmuştur. İslam’da Tanrı’nın buyrukları ve O’nun elçisine bireyin bağlılığı esas olarak kabul edilmiştir. Din, kişi ve toplum hayatını düzenlemiştir. Tunaya, Batı hukukundan çok büyük farklılıklar içeren İslam hukukunun hürriyet anlamında, totaliter bir anlayışa sahip olduğunu belirtmiştir. İslam’da kişi ve toplumun, her ne kadar devleti yönetenlerin zulüm etmesine karşı çıkma hakları olsa da genel olarak onlar tam itaat etmekle yükümlüdür. Tunaya’ya göre klasik Doğu ve İslam düzeninin dışına çıkış ve arayışlar, 18. yüzyılda batıyla olan temaslar ve yan yana yaşamayla mümkün olmuştur.¹⁵

Başgil, devletçi anlayışın Batı’da Eflatun’a kadar dayandığını, Eflatun’un birey ve toplumun varlığını devlete bağladığı için siyasi devletçiliğin yaratıcılarından olduğunu belirtmiştir. Ona göre Sokrat ve Aristo, Eflatun kadar olmasa da devletçi fikirleri savunmuşlardır. Devlet olarak Roma’da ferdin hak ve hürriyetlerinin olmaması nedeniyle devletçilik benimsenmiştir. Ferdietçilik eski Yunan’a kadar dayansa da bu sırf moral sahasında kalmıştır. Başgil, ferdietçiliğin siyasi doktrin halini almasının, 16. yüzyılda rasyonalizm ve dini liberalizmle birleşmesiyle mümkün olduğuna ve son şeklini ise 18. yüzyılda aldığına inanmıştır. Yüzyıl sonunda ise felsefe ve fikir hareketlerine karışan ferdietçilik Amerika, Fransa ve İngiltere gibi yerlerde artık moral ve felsefi bir doktrin olmaktan çıkarak siyasi ve sosyal alana yönelmiştir. 18. yüzyıl gerek sanayide gerekse ekonomide sömürünün toplum ve bireyleri tahakkümü altına aldığı bir dönem olması nedeniyle ferdietçiliğin ortaya çıktığı ortamı hazırlamış ve yaşanan gelişmeler mutlakiyet yönetimlerini, şahsi hükümdarlık ile aristokratik yapıları devirmiştir. Başgil’e göre bu süreçle birlikte devlet yönetiminde halk iradesi manevi bir şahıs olarak yer almıştır. 19. yüzyılda bu haklar bütün dünyada olduğu gibi Osmanlı’ya da uğramış ve Tanzimat’la başlayan süreç 1876’da anayasal bir hal almıştır. Başgil, yaşanan gelişmelerin 1909’da yapılan anayasa tadilatı ile başka bir boyuta taşındığını ve son şeklinin de 1924’te “Türklerin hukuku ammesi” unvanıyla 5. fasılda yer aldığı açıklamıştır.¹⁶

Osmanlı’da batıyla yaşanan temaslar sonucunda Tanzimat’tan Meşrutiyet’e devlet yönetiminde sivilleşme ve hürriyet arayışları artmıştır. Tunaya’ya göre Meşrutiyet’e doğru evrilen süreç, mutlak iktidarın terki ve hür düzenin getirilmesi ve bunun halka teslimini beraberinde getirmiştir. Halka yönelme ya da bireyin öne çıkması Batı’daki gibi talep edilmesi yerine, Batı’nın taklit edilmesi şeklinde ve yukarıdan aşağıya doğru olmuştur.¹⁷ Dünyada modernleşmenin bir sonucu olarak gelişmeye başlayan kişi hak ve hürriyetlerinin sağlanması, Osmanlı’da Tanzimat fermanı ile sadece tebaa birleştirilmeye çalışmamış aynı zamanda İslamlık karşısında bir ikilikte oluşturarak çelişkiler ve çekişmeler yaratılmıştır.¹⁸ Tunaya’ya göre, Osmanlı’da din bağı yerine toprak yani vatan bağının inşa edilmeye başlanması, modern dünyadaki devlet ve fert anlayışının inşasında ilk adımdır. Ümmetten halka doğru gidişin önünü açan süreç, 1876’da Kanun-ı Esasi’nin ilanı ile anayasal bir hal alıp, parlamenter bir sisteme geçilmesini sağlamıştır.¹⁹ Tunaya’ya göre Osmanlı’da, II. Meşrutiyet ile egemenliğin paylaşılması adına, modern toplum ve devlet olma

15 A.g.e., s. 318-319.

16 Başgil, *Hukukun Ana Meseleleri ve Müesseseleri Konferanslar*, s. 92.

17 Tunaya, *Siyasal Müesseseler ve Anayasa Hukuku*, s. 320.

18 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’nin Siyasi Hayatında Batılaşma Hareketleri*, 3. Basım, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016, s. 30-31.

19 Ali Fuad Başgil, *Türk Esas Teşkilat Hukuku Dersleri*, Ahmet Sayman Teksir İşleri, İstanbul, 1952 -1953, s.48-49.

yolunda son adım atılmıştır.²⁰

Başgil, ferdiyetçi ve devletçi anlayışın mücadelelerinin 19. yüzyılın sonunda özellikle Bismark Almanya’ında milli ekonomi alanında devlet sosyalizmi yani devletçilik anlayışını oluşturmaya başlattığını savunmuştur.²¹ Tunaya’ya göre devletçiliğin bu atığıyla birlikte, I. Dünya Savaşı arifesinde fertçilik eski önem ve manasını kaybetmiştir. Diğer yandan 19. yüzyılın ortasına kadar yaşanan gelişmelerle birlikte özellikle Osmanlı’da özel mülkiyet anlayışı gelişmeye başlamıştır. Batı’ya ekonomik ve siyasal olarak iyice bağlı hale gelen Osmanlı, yüzyılın son çeyreğinde anayasal gelişim ve iktisadi arayışları artırmıştır.²² Tunaya’ya göre, bu dönem Cumhuriyet’in temellerinin atıldığı siyasal ve sosyal laboratuvar olmuştur.²³ Batılı fikirlerin Balkanlardan sınırı geçmesiyle Hürriyet, “az bilgili, çok kinli” bir şekilde ilan edilmiş ve hemen hemen her alanda hürriyet fikri hızla yayılmıştır.²⁴ Dönemin Osmanlı aydınları, sadece fikirler arasında kalmamış aynı zamanda ekonomiyle ilgili de birçok tutarsızlık yaşamış ve arayışlarda bulunmuştur. Özellikle 1911’deki kongrede İttihat ve Terakki Fırkası, program değişikliğiyle “milliyetçi-İslamcı” bir doktrin ve aksiyon programı benimsemiştir. Tunaya’ya göre benimsenen milliyetçilik ilkesi, batılılaşma ve laiklik ile aynı sayılmış, sosyal ve iktisadi alanlarda karşılık bulmuştur.²⁵

İttihat ve Terakki Fırkası, temel doktrinleri olan milliyetçilik doğrultusunda “milli iktisat” siyaseti izleyip, “yerli malının kullanılması” ve “kooperatifçilik” gibi konular üzerine çalışmıştır. Bankacılıkta millileşme için “İtibar-ı Milli Bankası” kurulup dernekleşmeye önem verilmiştir.²⁶ Tunaya’ya göre, İttihatçılar, Meşrutiyet’in ilk günlerinden itibaren yarı sömürge olunmanın bilincinde olmalarına rağmen ekonomik rüyalar içinde yaşamışlardır.²⁷ Tunaya’ya göre İttihatçı iktidarın milli iktisat alanında üç önerisi öne çıkmıştır. İlk öneri Gökalp’e aittir. Gökalp, Türkçülük doktrininin sosyal ve siyasal yönleri gibi ekonomik yönün yani “milli iktisat” yanının ağır bastığını savunmuştur. O, Türklerin genel olarak içeride ve dışarıda iktisadi esaret altında olduklarına inanmıştır. Gökalp’in iktisadi alana bakışı gerçekçi olmaktan ziyade şiirsel olmuştur. Diğer yandan kapitülasyonlara karşı çıkması, milli sermayeyi savunması, yabancı malları boykot etmesi ve üretimin teşvikini savunması kamuoyu oluşturmuştur.²⁸ Tunaya’ya göre İttihatçılar içinde sistemli iktisat politikasını savunan tek kişi Mehmet Cavit Bey’dir. O, iktisadi bağımsızlığa en az siyasi bağımsızlık kadar önem vererek iktisadi bağımsızlığın olmaması durumunda, ülkenin bağımsızlığının sarsılacağına inanmıştır. Tunaya’ya göre Cavit Bey, liberal anlayışta olmasına karşılık, oluşturmak istediği liberalizmden sonra devletçi ve müdahaleci bir ekonomik düzenin geleceğini kavramsallaştırmıştır.²⁹ Meşrutiyet döneminde Cavit Bey’in liberal iktisat anlayışı ve

20 Tunaya, *Türkiye’nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, s. 42.

21 Başgil, *Hukukun Ana Meseleleri ve Müesseseleri Konferanslar*, s. 96.

22 Tunaya, *Siyasal Müesseseler ve Anayasa Hukuku*, s. 322-323.

23 Tunaya, *Türkiye’nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, s. 84.

24 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler - İttihat ve Terakki*, C. III, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989, s. 337-338.

25 Tunaya, *Türkiye’nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, s. 42.

26 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler - İkinci Meşrutiyet Dönemi*, C. I, 2. Basım, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, s. 35-36.

27 Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler - İttihat ve Terakki*, s. 329.

28 *A.g.e.*, s. 331.

29 *A.g.e.*, s. 332.

sonrasında sanayileşmeye yönelik “milli ekonomi” politikası, I. Dünya Savaşı yıllarında kesintiye uğramıştır.³⁰ Cavit Bey’in milli banka ve mali kurumları savunması, O’nu Gökalp ve Kara Kemal ile ortak noktada buluşturursa da, aşırı milli ve zorunlu ekonomik müdahalelere karşı çıkmasıyla onlardan ayrılmıştır.³¹ II. Meşrutiyet döneminde milli iktisat anlayışına yönelmeyi savunan üçüncü kişi ise Kara Kemal Bey’dir. Ülkenin I. Dünya Savaşı’nda ablukaya alınması, dışarıdan ufacık bir para ve mal girişini imkânsız kılmıştır. Tunaya’ya göre savaş koşullarında ne Gökalp’in milli iktisat inşa etme girişimi ne de Cavit Bey’in liberal yaklaşımı fayda sağlamıştır. Bu koşullar altında olaylara İttihatçı bir anlayışla ve pratik bir şekilde yaklaşılması faydalı olmuştur. Savaş yıllarında Kara Kemal ve arkadaşları, yapılan kanuni düzenlemeleri yetersiz bulup esnaf ve çeşitli meslek gruplarını örgütlemeye çalışmıştır. Kara Kemal’e göre milli tüccar gruplarının oluşması için “Teşkilat-ı Mahsusa-i Ticariye” adıyla bir cemiyet kurulacak ve onu “Anadolu Milli Mahsulat Şirketi”, “Milli Kantariye Şirketi” ve “Emekçi Şirketi” izleyecektir. Şirketler için sermaye oluşturmak için de İktisad-i Milli Bankası kurulmuştur.³² İttihatçı iktidar etrafında gelişen ve Gökalp, Cavit Bey ve Kara Kemal tarafından savunulan bu üç iktisadi arayış fikri Tunaya’ya göre savaş koşulları, kapitülasyonlar ve borçlar nedeniyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır. O’na göre üç görüşten hiçbiri sosyal devlet olmayı amaçlamasa da bazı sosyal yükümlülükleri gözetmişlerdir.³³

İttihat ve Terakki Fırkası, genel olarak Osmanlı’nın son dönemindeki sosyal, siyasal, kültürel ve iktisadi politikaların belirleyicisi olmuştur. İttihatçılar, özellikle Müslüman-Türklerin, devletin desteğini sağlayarak ekonomide gücünü artırıp yabancıların yerini almasını öngören ekonomi politikasını yaratmıştır. Bu politika, Cumhuriyet döneminde de uygulanmaya devam etmiştir.³⁴ Tunaya’ya göre İttihatçılar içinde bulunulan tarihi yapının kırılmadan iktisadi başarının imkânsız olduğuna inanmıştır.³⁵ Savaş koşullarında milli bir ekonomi inşa etme girişimleri “müdahaleci, devletçi ve merkezîyetçi” bir ekonomi ve devlet düzenini ortaya çıkarmıştır.³⁶ Başgil ise I. Dünya Savaşı’nda genel olarak dünyada devletçilik ve fertçilik konusunda yeni bir dönemin başladığına inanmıştır. Savaş devletleri genel manada hayatta kalmaları için devletçi politikaya yönelmiştir. Başgil’e göre bu dönemde Türkler gibi istiklalini tamamlamaya azmetmiş milletler, yeni dönemde ekonomik bağımsızlığı sağlamak için devletçiliği zaruret olarak devretmiştir.³⁷ Tunaya ve Başgil, devlet karşısında bireyin var olmasının Batı’dan dünyaya yayıldığına ve ikili arasındaki ilişkinin çok eski dönemlere kadar dayandığına inanmışlardır. Diğer yandan bireyin devlet karşısında ön plana çıkmasının ise son yüzyıllarda gerçekleştiğini belirtmişlerdir. İki aydına göre Batı medeniyeti, liberal ekonomik düzenin yaratıcısı olsa da, I. Dünya Savaşı yıllarında dünyada genel olarak fertçi anlayış yerini, devletçi politikaya bırakmıştır. Osmanlı’da ise Tanzimat’la başlayan bireyin hak edinme süreci, II. Meşrutiyet’le zirveye ulaşırsa da, bu dönemde yaşanacak olan savaş nedeniyle milli iktisat arayışları ve devlet müdahalesini öngören politikaların temelleri atılmıştır. Bu dönemde edinilen bütün bilgi ve birikim ise birçok konuda olduğu gibi Cumhuriyet Türkiye’sine miras olarak

30 Zafer Toprak, *İttihat-Terakki ve Devletçilik*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995, s. viii.

31 Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler - İttihat ve Terakki*, s. 334.

32 *A.g.e.*, s. 336-337.

33 *A.g.e.*, s. 339.

34 Mete Tunçay, *T.C.’nde Tek-Parti Yönetimi’nin Kurulması (1923-1931)*, 3. Basım, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 186.

35 Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler - İttihat ve Terakki*, s. 344.

36 Tunaya, *Türkiye’nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, s. 44.

37 Başgil, *Hukukun Ana Meseleleri ve Müesseseleri Konferanslar*, s. 98.

bırakılmıştır.

2. Cumhuriyet Dönemi İktisat Politikası

1918’de Osmanlı savaştan yenik çıktığında İttihatçılar, başta savaşa girilmesi ve borç bulunamaması gibi birçok nedenden dolayı kovuşturulmaya uğramıştır. Savaş yıllarında yapmış oldukları sosyo-ekonomik çalışmalar ise 1914 yılındaki şartlara döndürülmüştür.³⁸ Bu dönemde aynı zamanda Tunaya’ya göre iktisadi olarak da İstanbul ve Anadolu’da sosyo-ekonomik yapı, savaş yıllarına göre daha iyi durumdadır.³⁹ Bu kısmi düzelmeye rağmen Cumhuriyet, Osmanlı’dan yıkılmış, üretimi dibe vurmuş ve sermayesi bulunmayan bir ülke devralmıştır. İttihatçılardan Kemalist kadrolara devredilen asıl miras başta milliyetçilik, halkçılık ve devletçilik gibi temel ilkeler olmuştur.⁴⁰ Bunun yanında Tunaya’ya göre önceki dönemde hayata geçirilmeye çalışılan bütün girişimlerin sonuçsuz kalması, engellerin kaldırılmasını yeni devlete ödev olarak bırakmıştır.⁴¹

Mütareke döneminde başlayan direnişler Erzurum ve Sivas’ta birleşip Ankara’da Mustafa Kemal Paşa’nın öncülüğünde milli bir mücadeleye dönüşmüştür. Kemalist kadro ülkenin yıkılmışlığını daha Milli Mücadele yıllarında görüp askeri zafer sonrasında hemen çalışmalara başlamıştır. Milli Mücadele sonunda da ilk hedef, bağımsızlığı bütün dünyaya tanıttak bir anlaşma yapılması ve bunu iktisadi başarılarla taçlandırmak olmuştur. İktisadi olarak Milli Mücadele anti-emperyalist olsa da hiçbir zaman anti-kapitalist bir çizgide olmamıştır.⁴² Kemalist kadro ülkenin kurtarılması kadar iktisadi bağımsızlık konusunda da ısrarcı olmuştur.⁴³ Başgil, bu ısrar ve zorunluluğun tarihi sürecin bir sonucu olduğunun altını özellikle çizmiştir. İmparatorluk döneminde devlet genel olarak içtimai ve iktisadi politikalara karışmamış, devlet ve toplumun ilişkisi genel manada askerlik ve vergi konuları üzerinde yoğunlaşmıştır. O’na göre Osmanlı’nın yaşadığı iktisadi ve içtimai acizlik, Kemalist kadrolar tarafından kabul edilemezdi.⁴⁴ Bunun için tarımı geri kalmış ve sanayi üretimi düşmüş olan ülkenin, sanayileşmiş Batılı emperyalistlerin boyunduruğundan kurtarılması hedeflenmişti.⁴⁵ Başgil, devletin milli hayata yön verme ve gerekli disiplini sağlamak için ilk günden itibaren iktisadi konulara ayrı bir özen gösterildiğini belirtmiştir.⁴⁶ Bu anlamda Mustafa Kemal Paşa özellikle, Osmanlı’nın yıkılmasındaki nedenlerin temelinde iktisat konusunun olduğunu bildiği için yeni devletin varlığı ve devamı noktasında iktisat konusuna ayrı bir önem vermiştir.⁴⁷ Oluşturulmak istenen model daima orta sınıfın değerleri üzerine oturtulup, hedeflenen “milli iktisat” anlayışı kendine has koşullarla başarılmak istenmiştir.⁴⁸ Tunaya, bu fikrin

38 Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler - İttihat ve Terakki*, s. 330.

39 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler - Mütareke Dönemi*, C. II, 2. Basım, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986, s. xx.

40 Toprak, *İttihat-Terakki ve Devletçilik*, s. 5.

41 Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler - İttihat ve Terakki*, s. 368.

42 Tunçay, *T.C.’nde Tek-Parti Yönetimi’nin Kurulması (1923-1931)*, s. 185.

43 Şahinkaya, *a.g.e.*, s. 30.

44 Ali Fuad Başgil, *Hukukun Ana Meseleleri ve Müesseseleri Konferanslar*, Yağmur Yayınları, 2008, İstanbul, s. 58.

45 Peyami Safa, *Türk İnkılabına Bakışlar*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2010, s. 157.

46 Başgil, *Hukukun Ana Meseleleri ve Müesseseleri Konferanslar*, s. 58-59.

47 Ahmet İnsel, “Devletçiliğin Anatomisi” *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.2, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 419.

48 Bilsay Kuruç, “Kemalist Ekonomi Görüşü: Kesitler” *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce – Kemalizm*, C.II, 6. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 300.

temelinde az gelişmiş bir ülkenin bağımsızlık sorununun sadece siyasi olarak ele alınamayacağına yattığını belirtmiştir.⁴⁹

Ülkenin siyasi bağımsızlığının sağlanmasının ardından, iktisadi olarak ilk adım, İzmir’de İktisat Kongresi’nde atılmıştır. Mimarlığını İktisat Vekili Mahmut Esat Bozkurt’un yaptığı kongreye meslek temsiliyetine göre katılım sağlanmıştır. Kongreye nüfuzlu kişiler ve hükümet üyeleri de çeşitli bölgelerin ve meslek dallarının temsilcisi olarak katılmıştır.⁵⁰ Kazım Karabekir’in başkanlık ettiği kongrenin açılışında konuşan Mustafa Kemal Paşa, siyasi bağımsızlık kadar iktisadi bağımsızlığın önemli olduğunu, diğer yandan kılıç kullanan kolun yorulacağını ve saban kullanan yani üretim yapan kolun her gün daha da güçleneceğini savunmuştur. Aksi halde ise yenilginin kaçınılmaz olacağını savunmuştur.⁵¹ 17 Şubat - 4 Mart 1923 tarihleri arasında yapılan kongrede alınan kararlar “Misak-ı İktisadi” başlığıyla ilan edilmiştir. Misak’ta tembellik ve hırsızlığın karşısında olunduğuna dikkat çekilerek çalışkanlık övülmüş, yabancı sermayeye kanunlara uyulduğu sürece karşı çıkılmayacağı ve özel girişimin destekleneceği vurgulanmıştır. Tarımla ilgili ise aşar vergisinin kaldırılacağı belirtilmiştir. Misak, Cumhuriyet hükümetlerinin 1930’lara kadar izleyeceği liberal iktisat politikasının temelini atmıştır.⁵² İstanbul sermayesi ve Ankara Hükümeti’nin düzenlediği kongreye savaş sonrası oluşan iktisadi boşluk doldurularak, ülkedeki siyasi ve iktisadi hâkimiyetin derinleştirilmesi amaçlanmıştır. Kemalist kadrolar bu anlamda en baştan itibaren ekonomide gelişmek için özel girişimi önemsemiştir.⁵³

Cumhuriyet’in ilanı sonrasında ilk görevler iktisadi kalkınma ve mali bütçe hazırlanması olmuştur. 1924’te kabul edilen Teşkilat-ı Esasi’ye göre devletin ekonomi üzerindeki en önemli müdahale şekli, TBMM’nin devlet bütçesini hazırlama yetkisine sahip olmasıydı. Bütçe bir yılı kapsayacak şekilde hazırlanmış ve 1 Haziran’da başlayıp 31 Mart’ta son bulmuştur. Tahmini olarak hazırlanan bütçeler, Başgil’e göre, devletin topluma karşı sorumluluğunun ortaya koyulmasıdır.⁵⁴ Diğer yandan Başgil, yeni dönemde iktisadi bağımsızlığın kazanılması ve milli hayatın inşası için bütün olanakların seferber edilip, var olan enerjinin merkezde birleştirilmek istendiğini belirtmiştir. Ona göre devletçilik politikası yeni dönemde milli hayatın inşası için bütün enerjinin merkeze aktarılması, yani merkezleşme gibi hayati bir zaruretten doğmuştur.⁵⁵

Başgil, yeni dönemde ülkede yeterli sermaye ve servetin olmadığını ve genel vaziyetin Ortaçağ’ı andırıldığını da belirtmiştir. Zira Türkiye’de ulaşım vasıtaları ve sağlık kurumları neredeyse yok denecek kadar kötü vaziyetteydi. Sanayi üretimi ise ufak çapta olup, İzmir ve İstanbul gibi kıyı bölgelerde yabancı yatırımcıların elindeydi. Başgil bu manzara karşısında milli ve laik hayata geçişin yeni dönemde büyük bir zorunluluk olduğunu ifade etmiştir.⁵⁶ Bu yüzden iktisadi alan başta olmak üzere toplumun her alanında yoğun bir değişim ve dönüşüm yaşanmıştır. Tunaya’ya göre bu dönemde Türkiye, Batılı bir devlet olmaya çalışmakla demokrasi inşasına girişmiştir. Demokrasi

49 Tarık Zafer Tunaya, “Demokrasi ve Az gelişmişlik” *Cumhuriyet*, 30 Mart 1971, s. 2.

50 Boratav, *Türkiye’de Devletçilik*, İmge Kitabevi, 2. Basım, Ankara, 2006, s. 39-40.

51 *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, C.2, 5. Basım, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2006, s. 105.

52 Boratav, *Türkiye’de Devletçilik*, s. 41-43.

53 Tunçay, *T.C.’nde Tek-Parti Yönetimi’nin Kurulması (1923-1931)*, s. 185.

54 Başgil, *Türk Esas Teşkilat Hukuku Dersleri*, s. 249-250.

55 Başgil, *Hukukun Ana Meseleleri ve Müesseseleri Konferanslar*, s. 101.

56 *A.g.e.*, s. 59.

sadece yönetim şekli olarak ele alınmamış, aynı zamanda milli ve bağımsız bir devletin ön şartı olarak görülmüştür. O'na göre milli bağımsızlığın sağlanmasının ardından ferdi hürriyetlerin günün şartlarına göre kurulması ve teminatlandırılması hedeflenmiştir.⁵⁷ Bu anlamda fert iradesine yönelik Türk Devrimi ile önemli bir merhale kaydetmiştir. Türk Devrimi, Milli Mücadele'de milli erde dayanarak ihtilal bilincini fert idaresiyle buluşturmuştur. Tunaya, oluşan Kemalist sistemde bu anlayışın her zaman başkışeyi oluşturduğunu savunmuştur.⁵⁸ Milli bağımsızlığın sağlanması ve demokrasinin inşası genel itibariyle ferdi hürriyetlerin inşasını sağlamıştır. Tunaya'ya göre Türkiye demokratik bir devlet kurup, kalkınmasını sağlaması anlamında iki avantaja sahiptir. Bunlardan birincisi öncelikle yüzyıllardır devam eden modernleşme çabası ve bunun getirdiği tecrübe iken diğeri milli imkânlarla hukuk, eğitim, iktisat ve diğeri alanlarda kalkınmanın sağlanmasıdır. Ama Tunaya, özellikle iktisadi alanlarda gerçekleşen hızlı kalkınmanın demokratikleşmeyi sağlayamadığının altını çizmiştir. O'na göre kalkınma dengeli ve bir bütün olmalıdır.⁵⁹ Aksi halde Japonya ve Nazi Almanya'sında yaşanan iktisadi gelişmelerin demokratik gelişimi sağlayamadığı ortadadır. Bu noktada Başgil de iktisadi ve siyasi kalkınmanın dengeli olmasını savunmuştur. Başgil'e göre Türkiye'de elde edilmiş olan siyasi bağımsızlığın içtimai, hukuki, iktisadi ve kültürel alanların baştan düzenlenmemesi durumunda bir önemi yoktu. Bu yüzden sosyo-ekonomik gelişmeler bir bütün olmalıydı.⁶⁰ Kemalist kadro da bu yüzden Cumhuriyet'in ilanı sonrasında hukuk, eğitim, sağlık ve genel olarak toplumla ilgili girişimlerini iktisadi gelişimlerle birlikte yapmaya çalışmıştır.

1920'lerin sonuna gelindiğinde ise yoğun devrim hareketleri sonrasında dünyada ve Türkiye'de büyük bir ekonomik buhran patlak vermiştir. I. Dünya Savaşı'ndan sonra sanayide yaşanan gelişmeler ile birlikte tarım ürünlerinin fiyatlarında düşüş yaşanmış ve 1929'da kriz zirve yapmıştır.⁶¹ Avrupa'da kriz sonrasında tarım ürünlerine olan talebin azalması, Türkiye gibi tarım ihracatçısı ülkelerin ekonomik sıkıntı yaşamaları ve tarımsal üretim ve fiyatların düşmesine neden olmuştur.⁶² Yaşanan zorluklara yabancı yatırımlarının azalması ve 1927'de uygulanmaya çalışılan Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun işe yaramaması da eklenince ekonomide girişimci ve himayeci yolun tutulması zorunlu hale gelmiştir. Bu dönemde, 1927'de, 13.5 milyonluk ülke nüfusunun 10 milyonu kırsalda yaşamaktaydı.⁶³ Genel nüfusun 5.3 milyonu herhangi bir işe çalışmaktaydı. Çalışan nüfusun % 5.5'ine denk gelen 300 binden azını ise endüstri alanında çalışanlar oluşturmaktaydı. 1923 ile 1929 yılları arasında gelişimi tarımın gerisinde kalan sanayi sektörü, üretim ve fiyatların düşmesine neden olan kriz ve uygulanan korumacılık nedeniyle tarımı geçmiştir.⁶⁴

57 Tunaya, *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılaşıma Hareketleri*, s. 105.

58 Tarık Zafer Tunaya, "Atatürk, Devrim ve Halk" *Cumhuriyet*, 12 Kasım 1965, s. 2.

59 "Ekonomik tedbirler ve kalkınma programları, hürriyeti kısmadan demokratik müesseselerin kuruluşu ve işleyişiyle birlikte gelişmelidirler. Kalkınma programının demokratik ölçüler içinde ayarlanması mümkündür. Ve zaruridir. Şu halde, evvela iktisadi kalkınma, sonra siyasi demokrasi formülü hürriyetçi bir nizamla varmak yolunda bir garanti sayılamaz." Tunaya, *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılaşıma Hareketleri*, s. 106.

60 Başgil, *Hukukun Ana Meseleleri ve Müesseseleri Konferanslar*, s. 59-60.

61 Murat Koraltürk, "Türkiye Ekonomisi (1923-1960)" *Türkler Ansiklopedisi*, C. XVII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 588.

62 Gülten Kazgan, *21. Yüzyılda Türkiye Ekonomisi*, 2. Basım, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 64.

63 *1927 Tarım Sayımı*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1970, s. 33.

64 Tunçay, *T.C.'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*, s. 192-193.

Ekonomide yaşanan sıkıntılar sonrasında rejimin bekası ve toplumun kalkınma gerekliliği nedeniyle iktisadi alanda himayeci ve devletçi bir politikanın benimsenmesini zorunlu hale getirmiştir.⁶⁵ Tunaya, dünyada I. Dünya Savaşı'ı öncesinde devlet müdahalesini arka plana bırakan saf liberal anlayışın artık kaybolmaya başladığını ve 1920'lerin sonunda klasik anlamda arz talep kanunu ve serbest piyasa anlayışının işlemediğini belirtmiştir. Normal fiyatlandırmalar bu dönemde ortadan kalkınca, rasyonel fiyatlanmalar yaşanmıştır. Yaşananlar sonrasında en liberal Batılı devletler bile fiyat saptamaya ve üretimleri denetlemeye başlamıştır. Bu ülkeler üretimi denetledikleri gibi tüketimi de denetlemekte, kamu ve birey hürriyetleri alanında daha fazla müdahale etme olanağı bulmaktaydı. Tunaya'ya göre Türkiye'de müdahaleci gelenek, Cumhuriyet öncesinde edilen tecrübeler doğrultusunda ve yeni dönemde liberal iktisat politikasının işe yaramaması nedeniyle 1920'lerin sonunda ön plana çıkmıştır.⁶⁶ Bu zorunluluğu Cumhuriyet'in ilanı sonrası sermaye grubu azınlığın ülkeyi terk etmesi pekiştirmiştir.⁶⁷ Diğer yandan 1930'lara gelindiğinde Kemalizm kendine özgü ekonomi inşa etmek istemiştir.⁶⁸ Genel olarak devletçi iktisadi düzene gidiş Başgil ve Tunaya'ya göre I. Dünya Savaşı'nda değişen ekonomik anlayışla başlamış ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında görece birey hürriyeti ve liberal ekonomi anlayışındaki gelişmelere rağmen, 1930'lara gelindiğinde devletin iktisadi alanda müdahalesini kaçınılmaz kılmıştır. Her iki aydının diğer yandan, özellikle sosyal ve iktisadi alanlarda yaşanan gelişmelerin dengeli olması gerektiğini, aksi halde bunun gelişme olmadığını savunmaları kayda değerdir. Başgil, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde gücün merkezde birleşmesi anlamına gelebilecek olan devletçiliğe, kalkınma için yeni dönemde başvurulduğunu, Tunaya ise devletin müdahalesine yol açan sürecin sadece ekonomi alanında olmadığını, genel olarak kamu ve bireysel özgürlüklerin de devlet kontrolünün önünü açtığını ifade etmiştir.

3. Türkiye'de Devletçilik ve Uygulanması

Cumhuriyet'in ilanı ile hızlanan geçmişten kopuş, 1930'ların başında ekonomide yaşanan ivmeyle hız kazanmış fakat ekonominin temel işlevini değiştirememiştir. Devlet müdahalesini öngören iktisadi politikanın "devletçilik" adını alması ise bu dönemde kurulmuş olan Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın ekonomi alanında yaptığı yoğun eleştirileriyle olmuştur. Yeni iktisat anlayışı ile özel girişimin yapamadığı alt yapı, sanayi gibi alanlarda devletin kollarını sıvaması hedeflenmiştir.⁶⁹ 1930'lardan itibaren uygulanmaya başlanan devletçilik konusuna Başgil'in yaklaşımı dönemlere göre farklılıklar içerse de genel olarak hassas olmuştur. O'na göre Fransızca karşılığı kulağa hoş gelmediği ve nahoş manalar içerdiği için "devletçilik" kelimesi kullanılmıştır. Devletçiliğin ortaya çıkışı ve uygulanmasını; "*Türkiye'de devletçilik tabiri sadece iktisadi, içtimai ve kültürel hayat ve faaliyetlerde şuurlu bir disiplin ve teşkilat ifade eder. İşte bu manada devletçilik bizde hem milli ideale ulaşmak için mücbir bir zaruret halini almış, hem de daima gaileden ve harici müdahaleden kaçan imparatorluk hükümetinin öteden beri takip edegeldiği aciz ve atıl politikaya karşı bir reaksiyon olmuştur.*"⁷⁰ şeklinde ele almıştır. Ona göre özellikle dönemin

65 Boratav, "Türkiye'de Devletçilik" CDTA, s. 414.

66 Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938)*, C. II, 3. Basım, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2016, s. 138.

67 Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi*, 14. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 223-224.

68 Kuruç, *a.g.m.*, s. 298.

69 Boratav, *Türkiye'de Devletçilik*, s. 163.

70 Başgil, *Hukukun Ana Meseleleri ve Müesseseleri Konferanslar*, s. 58.

zaruretleri doğrultusunda ortaya çıkan devletçilik, bir iktisat politikası olmanın ötesindedir. Başgil'in geçmişte yaşanan iktisadi acizliklerden kurtulma ve kalkınmanın sağlanması için zorunlu olarak gördüğü devletçilik üzerine değerlendirmelerini, 1930'ların sonunda yapmış olması ise ayrı bir öneme sahiptir. Onun devletçiliğe yaklaşımı genel itibarıyla bu çerçevede, dönemin ruhuyla örtüşmüştür. Bu anlamda Başgil'in, devletçiliği Türkiye'de sadece iktisadi bir konu olarak değil, her şeyden önce geri kalmışlığa karşı çare olarak görmesi savunusuna Tunaya da katılmıştır. O'na göre II. Meşrutiyet döneminde İtibar-ı Milliye Bankası'nın kurulmasıyla başlayan süreç, 1929'da işlememeye başlamıştır.⁷¹ İktisadi alanda yaşanan sıkıntılar sonrasında 1930'larda ekonomiyi halkın yararına olacak şekilde millileştirme çabaları ve Batı'yla bütünleşmenin hedeflenmesi ile yeni dönemde kendine yeter bir iktisat politikası benimsenmiştir. Bu döneme kadar devletin özel girişime olan inancı daha çok ulusal girişimci ve yeterli kaynağın olmamasından kaynaklanmıştır.⁷² Yeni dönemde devletin ekonomiye yönelmesinde özellikle "üç beyaz" denilen un, şeker ve bez gibi temel malların yerli olanaklarla üretilmesi ve kendine yeterlilik hedeflenmiştir. Bu durum ileride devletin piyasadaki fiyatları düzenlemesi gibi müdahalelere kadar gitmiştir. Fakat devletin ekonomide kontrolsüz bir güç haline gelmesini engellenmek, dengeli ve tutarlı bir iktisat politika izlemek için iktisat vekilinin değiştirilmesi gibi adımlar atılmıştır. Böylece Kemalist kadro sanayici ve finans gruplarıyla uzlaşma çabası içinde de olmuştur.⁷³ Uygulanmak istenen yeni politika ile Cumhuriyet, temelde iktisadi esaretinden kurtulmak ve ihtiyaç duyduğu sanayi mamullerini muhtaç olmadan elde etmek için milli ekonomiyi inşa etmeye girişmiştir.⁷⁴ 1933'te hazırlanan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'yla başlayan süreç kısa sürede başarıya ulaşmış, fakat ikinci plan savaş yılları nedeniyle aksamıştır. Yaşanan zorluklar diğer yandan hükümet ve tek parti düzenine karşı bir kamuoyu oluşturmuştur.⁷⁵

Devletçiliğin ilk yıllarında işletmeye açılan kuruluşlar genel olarak batılılaşma sürecinin hızlandırılması için de kullanılmış, devlet işletmelerinin etrafında inşa edilen tesisler ile modern Batı tarzı bir yaşamın topluma gösterilmesi ve iktisadi olarak kalkınma hedeflenmiştir.⁷⁶ Başgil bu noktada Anadolu'daki vaziyet karşısında toplumun her alanını baştan yaratmak ve ona yön vermenin gerekli olduğunu belirtmiştir. Ona göre bu noktada devletçilik, sadece iktisadi bir gelişme olmaktan ötedir. Diğer yandan Başgil'e göre, siyasi alandaki zafer iktisadi alanda elde edilmedikçe, çekilen cefaların bir önemi kalmayacaktı. Bu noktada devletçiliğin manasını şu sözlerle açıklamıştır:

"Memlekette hususi teşebbüslerin ve imkanların kifayetsizliği ve iktisadi terbiyenin, içtimai işbirliği ve kolektif teşebbüs ruhunun hemen hemen yokluğu karşısında, tabiatıyla bu muazzam işlerin başarılması, milli idealin hamili olan devlete teveccüh etmekteydi. Devletin hem memleketin nizam ve emniyetini temin etmesi, hem de milli hayatın muhtaç olduğu disiplin ve teşkilat işini üstüne alması ve bu sayede Türklüğün faal ve şuurlu bir merkezi haline gelmesi zaruri idi. İşte Türk devletçiliğinin manası!"⁷⁷

71 Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938)*, C.II, s. 139.

72 Tunçay, *a.g.e.*, s. 186-187.

73 Kuruç, *a.g.m.*, s. 301.

74 Safa, *a.g.e.*, s. 157-158.

75 Kazgan, *a.g.e.*, s. 61.

76 İnel, *a.g.m.*, s. 424-425.

77 Başgil, *Hukukun Ana Meseleleri ve Müesseseleri Konferanslar*, s. 59.

Ülkede başta özel girişimin ve diğer imkanların kısıtlı olması ve Kemalist kadronun milli ideallere ulaşmak için zaruret olarak devletçiliği ele almasına Başgil de katılmıştır. O, genel manada devletçiliğe bir bütünlük içinde bakmış ve yeni dönemde devletçiliği, milli şuura ulaşılması adına en önemli argümanlardan biri olarak görmüştür. Bu noktada Mustafa Kemal Paşa ve Cumhuriyet kadrosunun önünde geri kalmışlık büyük bir engel olarak durmaktaydı. Yerli burjuva yaratılması için girilen yolda sermaye eksikliği ve sermayedarların kolay yoldan para kazanma arzuları ile birlikte mevcut burjuvanın ülkeyi terk etmesi gibi birçok durum söz konusuydu.⁷⁸ Diğer yandan modernleşme hareketleri Türkiye’de her şeyden önce sanayileşmeyi öngörmüş ve tarım toplumundan endüstri toplumuna geçilmesini hedeflemişti. 1930’ların başına gelindiğinde bu hedef için gerekli gelişimin sağlanamadığı gözlemlenmişti.⁷⁹ Başgil’in geri kalmışlık karşısında iktisadi bir girişim olmaması durumunda kazanılan siyasi bağımsızlığın da işe yaramayacağını düşünmesi, Mustafa Kemal’le paralellik göstermiştir.

Başgil, Ankara Halkevi’nde 23 Ocak 1937’de devletçiliğin Anayasa’ya girmesinden önce verilen konferansta da ilkenin öncelikle Anayasa’nın kişi hak ve hürriyetlerini ele alan faslıyla çatışma yaşayabileceğini savunmuştur. Ona göre devletçilik politikasının uygulanmasıyla birlikte kişi hak ve hürriyetlerini ele alan anayasa maddesi ve devlet politikaları arasında mesafe oluşacaktır. Bunu engellemek için Anayasa’nın 5. faslı günün şartlarına göre yeniden gözden geçirilmelidir. Çünkü kanunda hakları ifade eden kelime ve kavramlar önceki yüzyıllarda şekillendiği için yeni döneme uyarlanmalıdır. Başgil’e göre özellikle I. Dünya Savaşı sonrasında hak ve hürriyetlerle birlikte kelime ve kavramlar da değişmiştir. Yeni dönemde Türkiye’de devletçilik günün şartları gereği olsa da Başgil, bu durum karşısında gelecekte ne olacağını kestirmenin zor olduğuna inanmıştır.⁸⁰ O’na göre devletçilik, devletin sosyal faaliyetler konusunda bilinçli bir merkez haline getirilme siyasetidir. Fert karşısında bu merkezin sınırlarını, onun başaramadığı konular yani görülecek işin mahiyeti belirleyecektir.⁸¹ Özellikle devlet elinin her noktaya uzandığı sistemlerde kanun ve nizamlar ile onu uygulayan devlet yöneticileri önem arz etmektedir.

1930’larda uygulanmaya başlanan iktisat politikası, II. Dünya Savaşı ve sonrasında farklılaşmaya ve tasfiye edilmeye başlanmıştır.⁸² Bu döneme kadar yapılan yatırımlarda güvenlik kaygıları öne çıkarken, bu dönemden sonra seçmenin memnun edilmesine dönüşmüştür.⁸³ Savaş sonrası, hükümet ve tek parti yönetimine karşı eleştirilerin arttığı bir dönem olmuştur. Eleştirilen konuların başında devletçilik gelmektedir. Devletçiliğe karşı daha ihtiyatlı ve eleştirel yaklaşan kişilerden biri de Başgil olmuştur. Başgil, 1947’de Vatan gazetesindeki yazısında istisnai durumlar dışında temelde ferdin sahip olduğu hakların, devlete ait idari ve iktisadi yapıların hepsinin sınırını belirlediğini vurgulamıştır.⁸⁴ Bu anlamda Kemalist kadrolar fertle devlet arasında korunması gereken bir denge olduğunu düşünmüş ve devletçiliğin bu doğrultuda uygulanmasını istemiştir.

78 Mardin, *Türk Modernleşmesi*, s. 223.

79 Mete Tunçay, *T.C.’nde Tek-Parti Yönetimi’nin Kurulması (1923-1931)*, 3. Basım, Cem Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 184-185.

80 Başgil, *Hukukun Ana Meseleleri ve Müesseseleri Konferanslar*, s. 101-103.

81 *A.g.e.*, s. 116.

82 Niyazi Berkes, *Atatürk ve Devrimler*, 2. Basım, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017, s. 43.

83 İnel, *a.g.m.*, s. 425.

84 Ali Fuad Başgil, “İnsan Hakları Devlet Organlarından Hangisini Hudutlar?” *Vatan*, 17 Haziran 1947, s. 2.

Özel girişimin esas olarak alınıp milletin refaha ermesi ve ülkenin kalkınması için devletin üstüne düşen iktisadi yükümlülüğü yerine getirmesi savunulmuştur.⁸⁵ Tunaya da Başgil gibi devletin ekonomiye müdahalesinde sınırı aşmaması gerektiğinin altını çizmiş ve bu konuya ihtiyatlı yaklaşmıştır. O, devletçiliği; “Devletçilik, kolektivist ve kapitalist ekonomi sistemi arasında, karma bir sistemdir. Bir bakıma, müdahaleci ve güdümlü ekonominin ifadesidir. Vasıfları ticari teşebbüs ve üretim araçlarının bireysel olmasıdır. Devlet (yani iktidar) müdahalecidir. Bu özellikleri onu komünizmden ve sosyalizmden ayırmaktadır.”⁸⁶ diye ele almıştır. Tunaya’ya göre devletçilik her şeyden önce denge içeren iktisadi düzendir. Bu noktada Tunaya ve Başgil’in devletçiliğin günün koşulları gereği iktisadi bir denge sistemi olduğunu düşünmeleri, Kemalist kadro ile paralellik göstermiştir.

Tunaya’ya göre Kemalist kadro dönemin koşullarını göz önünde bulundurarak devletçiliği karma ve müdahaleci olması yani üçüncü bir ekonomik yol olması nedeniyle seçmiştir.⁸⁷ Türkiye’de uygulamaya koyulan devletçi iktisat politikası, şekli itibariyle dünyadaki genel eğilimler ile uyumlu olmuştur.⁸⁸ Bu anlamda Tunaya’ya göre Türk Devrimi’nin iki ateş arasında kendi yolunu bulmaya çalışması yeni süreçte ekonomide belirleyici olmuştur.⁸⁹ 20. yüzyılın başında az gelişmiş ülkelerde kapitalist bir gelişim, kalkınma ve sanayileşmeyi sağlamak için en yaygın yöntem olarak kullanılmıştır. Özellikle 1929’da Türkiye’deki uygulamalara yakın biçimde Latin Amerika ülkeleri gibi II. Dünya Savaşı sonrasında üçüncü dünya ülkelerinde uygulanmıştır. Bu politikalar kimi yerlerde “sosyalizm” adıyla anılıp “devlet eliyle sanayileşme” usulleri olarak uygulanmıştır.⁹⁰

Devletçilik ve diğer Atatürk ilkelerinin CHF ilkeleri olarak benimsenmesine bakıldığında, bu durum aşamalı olarak gerçekleşmiştir. 1927’de yapılan II. Kurultay’da “Cumhuriyetçilik”, “Milliyetçilik” ve “Laiklik” ilkeleri, 1931’de yapılan III. Kurultay’da ise “Devletçilik” ve “İnkılapçılık” ilkeleri parti programına eklenmiştir.⁹¹ 1935’te yapılan IV. Kurultay’da ise bütün ilkeler “Kemalizm” olarak adlandırılmıştır. Bu kurultayda devletin sermaye birikimini yönetebileceği ve sermaye birikimine göre devletçi girişimi genişletilebileceği belirtilmiştir.⁹² Tunaya, I. Dünya Savaşı öncesi oluşan saf liberal iktisat anlayışından uzaklaşmanın, Altı Ok’un yani devletçiliğin 5 Şubat 1937’de Anayasa’ya girmesi ile zirveye ulaştığını ifade etmiştir.⁹³ Başgil’e göre Atatürk devlet adamı olarak yeni rejiminin dayandığı Altı Ok’a daha iyi bir mahiyet ve resmiyet kazandırmak için Altı Ok’un Anayasa’ya yerleştirilmesini uygun bulmuştur. O’na göre Atatürk ülkenin kalkınması ve gelişmesi için tek parti yönetimi ve onun ilkelerinin çok önemli olduğunu düşünmüştür.⁹⁴ 1924 Teşkilat-ı Esasiye’de 1928, 1934 ve 1937 yıllarında çeşitli tadilatlar yapılmış ve 1937’deki tadilatla

85 Mustafa Aydın Aysan, “Atatürk’ün Ekonomi Görüşü: Devletçilik” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.II, S.6, 1986, s. 621.

86 Tunaya, *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük*, s. 309.

87 Mümtaz Turhan, *Garphlaşmanın Neresindeyiz?*, 7. Basım, Yağmur Yayınları, İstanbul, 1980, s. 461.

88 Şevket Pamuk, “Son İki Yüzyılda Türkiye’de Gelirin Bölüşümü” *ODTÜ Gelişme Dergisi*, S.40, Ağustos 2013, s. 313.

89 Tarık Zafer Tunaya, “Atatürk ve Milliyetçilik” *Cumhuriyet*, 11 Kasım 1965, s. 2.

90 Boratav, “Türkiye’de Devletçilik” *CDTA*, s. 412.

91 Kazgan, *a.g.e.*, s. 60.

92 Şahinkaya, *a.g.e.*, s. 86-87.

93 Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Gelişmeler (1876-1938)*, C.II, s. 138.

94 Ali Fuad Başgil, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, 4. Basım, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2017, s. 36.

da parti-devlet bütünleşmesi doruğa ulaşmıştır. Parti Genel Sekreteri Recep Peker, devletçiliğin gelinen noktada sağladığı faydalar göz önüne alınarak bu ilkelerin sadece bir parti ilkesi olarak kalmamasını savunmuştur. Diğer yandan dünyada liberalizmin yaşadığı çıkmazlar devletçiliğin ilke olarak benimsemesini sağlamıştır.⁹⁵

1938’de parti programında devletçilik, “*Bizzat devletin kuruculuğu ve yapıcılığı ile yapılması özel sektöre bırakılan işlerin düzenlenmesi ve kontrolü.*” olarak belirtilmiştir. Kemalist kadrolar sağlanan iktisadi bağımsızlık ile hem dünya ile rekabet edileceğini hem de yerli üreticinin korunacağını düşünmüştür.⁹⁶ 1947 yılında yapılan parti kurultayında ise Altı Ok daha detaylı açıklanmıştır. Burada devletçiliğin temelde milli ekonominin kısa zamanda geliştirilerek milletin yaşam şartlarının, dünyanın o günkü seviyesine ve hatta bu seviyenin üstüne ulaştırılacağı belirtilmiştir. Bu amaçla milli ekonomideki her alan ileri teknikle donatılıp, milli sermaye ülke yararına kullanılacaktır. Devletin amaçlanan hedeflere ulaşmak için kamu menfaati ve milli savunmayı sağlamak amacıyla üzerine düşeni yani büyük işletmeler olan ağır sanayi, ulaşım ve haberleşmeyi direkt üzerine alacağı belirtilmiştir. Bu yatırımların dışında kalanlar ise özel girişime bırakılacak ve devlet gerekli desteği sağlayacaktır. Devlet gerekli planlamaları yapacak, fakat özel girişimin yetersizliği noktasında ise yine yatırımlarını yapacaktır. Devlet yatırımlar yaparken özel girişimle eşit şartlarda olup gerekli desteği sağlayacaktır. Tunaya, bütün bu ekonomik sürecin ise önceden planlanması ve uygulanması için ise devletin gerekli uzman kadrolardan faydalanacağını belirtildiğini ifade etmiştir.⁹⁷

Devletçiliğin uygulanmasından ziyade Başgil ve Tunaya, siyasi bir partinin ilkelerinin direkt ve tanımlı yapılmadan anayasaya girmesini eleştirmiştir.⁹⁸ Tunaya, Altı Ok’un Anayasa’ya girmesini devletin etik temelleri ve gelişiminin sağlanması olarak belirtmiştir.⁹⁹ O’na göre Atatürk, Türkiye’nin geçmişten devraldığı dramalara karşılık, yeni devletin sosyo-ekonomik düzenini korumak için Altı Ok’u ortaya koymuştur.¹⁰⁰ Bu anlamda, Atatürkçü ekibin eserini korumak için oluşturduğu prensipleri anayasaya sokması makuldü. Fakat Tunaya’ya göre bu ilkelerin her şeyden önce anayasada tanımlamaları yapılmalıydı.¹⁰¹ Başgil ise 1945 yılı öncesinde devletçiliğin uygulanması ve diğer ilkelerle Anayasa’ya girmesini tarihi bir sürecin şartları ile uyumlu olduğunu vurgulamıştır.¹⁰² Fakat O, tarifsiz olarak anayasaya alınması halinde bu ilkelerin kâğıt üzerinde kalarak “dönüp memleket ekseriyetini ısırdığı”na inanmıştır.¹⁰³ Ona göre aynı zamanda tanımsız alınan ilkeler iktidar ve devlet tarafından suiistimal edilecektir.¹⁰⁴ 1930’ların sonunda yaptığı ilk değerlendirmelerde ise yapılan değişikliklerin 19. yüzyıldan beri devam eden anayasallaşma

95 Boratav, *Türkiye’de Devletçilik*, s. 187.

96 “CHP Tarihi”, <https://www.chp.org.tr/haberler/chp-tarihi>, 11 Mart 2021, 03.18.

97 Tarık Zafer Tunaya *Türkiye’de Siyasi Partiler 1859-1952*, 2. Basım, Arba Yayınları, İstanbul, 1995, s. 585-586.

98 Öztürk, “Ali Fuad Başgil ve Tarık Zafer Tunaya’nın Laiklik Üzerine Söylemleri” *Atatürk Yolu*, s. 299.

99 Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Gelişmeler (1876-1938)*, C.II, s. 145.

100 Tarık Zafer Tunaya, “Atatürkçülük Layiklik Politikası” *Atatürk Konferansları-III*, TTK Yayınları, Ankara, 1970, s. 31-32.

101 Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Gelişmeler (1876-1938)*, C.II, s. 139.

102 Tanıl Bora, *Cereyanlar*, 5. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 530-531.

103 Ali Fuad Başgil, *İlmin Işığında Günün Meseleleri*, 2. Basım, Yağmur Yayınları, İstanbul, 2006, s. 146.

104 Ali Fuad Başgil, “Laiklik Anayasa’ya Tarif Olarak Girmelidir” *Yeni Sabah*, 9 Temmuz 1960, s. 3.

sürecinin devamı olduğunu, gelinen noktada milli hâkimiyet ilkesi doğrultusunda millet ve laik bir teşkilat sisteminin doğduğunu savunmuştur.¹⁰⁵ Başgil, özellikle 1945 yılı öncesinde İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde verdiği "Türk Esas Teşkilatı" dersleriyle ilgili kaynak kitabı ve makalelerinde yapılan devrim ve yeniliklerin dönemin şartlarına göre yapıldığını belirtmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında ve özellikle de DP İktidarı döneminde konuya daha eleştirel yaklaşmıştır. 1948 yılında yaptığı değerlendirmede Başgil, iktisadi ve siyasi olarak devletin tekelleşmesine giden süreci "totalitarizm" olarak adlandırmıştır.¹⁰⁶ Ona göre bu ilkelerin bir parti programı olmasının yanında daha da önemlisi tanımlamaları yapılmadan anayasaya girmesi anayasanın yapısını zedelemiştir.

Başgil, 27 Mayıs sonrasındaki köşe yazıları ve hatıralarında ise bu döneme daha da eleştirel yaklaşmış ve devletçilik konusunda özellikle İnönü'yü eleştirmiştir. Hatıralarında İnönü'nün, "sinsi ve kinci tabiatlı, dar görüşlü" olmasının yanında, Altı Ok'un sadece Devletçilik, Laiklik ve Milliyetçilik ilkelerini inatla uyguladığını ve özellikle devletçiliği iktisadi alan kadar siyasi alanda da uyguladığını savunmuştur. Başgil, devletçiliğin bu dönemde Mussolini'nin faşizmini andırarak kadar ağır uygulanıp iktisadi anlamda devlet tekerciliğine dönüştüğünü ve hususi teşebbüsün kamu yararı için zayıflatıldığını iddia etmiştir.¹⁰⁷ Tunaya da Başgil gibi devletçiliğin yeri geldiğinde siyasal baskı aracı olarak kullanıldığına inanmıştır. O, Başgil'den farklı olarak devletçiliğin, özellikle DP döneminde siyasi iktidarın ekonomi ve diğer alanları kontrol etmesine yaradığının altını çizmiştir. İktidarın bu müdahalesi karşısında Tunaya, "*Siyasal iktidarın iktisadileşmesi demokratik kurumların tahribine varmamalıdır. İktisadi kalkınma, demokratik yollarla yapılmak gerekir. İktisadi kalkınma, mutlaka, demokrasi kuran ve getiren bir araç sayılmaz*" şeklinde uyarıda bulunmuştur. Tunaya yeri geldiğinde devletin iktisadi yapıyı siyasal manevralar için bir enstrüman olarak kullandığını ve bu durumun da kişi hak ve özgürlüklerinin gelişimini etkilediğini savunmuştur. Örneğin Tunaya'ya göre Hitler ve Mussolini gibi kişilerin ekonomik kalkınmayı öne koymaları demokrasinin gelişmesini sağlayamamıştır. Bu anlamda Ona göre yeri geldiğinde devletçilik baskı aracı olarak kullanılıp hürriyetler kısıtlamıştır.¹⁰⁸ Tunaya'nın devletçilik konusunda devletin ölçülü davranıp, demokrasiye saygılı davranması gerektiğini savunması Başgil'in fikirleri ile örtüşmüştür.¹⁰⁹ Fakat O diğer yandan 1971 yılında Anayasa'nın eleştirilerin odağında olduğu bir dönemde devletin fert ve toplumun refah içinde yaşamaları için ve devletin kalkınması için görevleri olduğunu altını çizmiştir.¹¹⁰

27 Mayıs sonrasında Başgil, yani eski anayasanın yürürlükten kaldırılıp yeni anayasa çalışmalarının olduğu dönemde, Yeni Sabah gazetesindeki köşesinde, genel olarak anayasaya parti ilkelerinin alınması hatasının devam ettirilecek gibi görüldüğünü ve bu anlayışın Musollini'nin "*hep devlet içinde, hiçbir şey devlet dışında; hiçbir şey devlete karşı*" anlayışından ortaya çıktığını

105 Ali Fuad Başgil, *Esas Teşkilat Hukuku Dersleri – Devlet ve Hükümet*, C. I, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1948, s. 97.

106 Başgil, *Demokrasi Yolunda*, s. 120.

107 Başgil, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, s. 38.

108 Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938)*, C.II, s. 140-141.

109 Hasan Öztürk, *Türk Modernleşmesine Mukayeseli Bir Bakış: Ali Fuad Başgil ve Tarık Zafer Tunaya*, Hacettepe Üniversitesi – Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2020, s. 176-177.

110 Tarık Zafer Tunaya, "Suçlanan Anayasa" *Cumhuriyet*, 27 Haziran 1971, s. 2.

savunmuştur.¹¹¹ O'na göre Anayasa'ya kelime olarak giren ilkeler nedeniyle ülke "diktatörlük idaresinden" kurtulmamıştır.¹¹² Başgil diğer yandan devletçilik üzerine birçok eleştirisi bulunmasına rağmen devlet eliyle sanayileşmeyi eleştirmemiştir. Anılarında, DP iktidarının çeşitli illerde dokuma, şeker, çimento, azot ve gıda fabrikaları açmasının savunusunu yapmıştır.¹¹³ O, 27 Mayıs sonrasında sert eleştirilerde bulunsada devletçiliğin, fert hürriyetinin korunması ve hudutlarının belirli olması şartıyla anayasaya girmesine de razı olmuştur. Devletin maddi ve manevi alandaki hududunun belirlenmesi, onu nitelik olarak daha kuvvetli kılacak ve dağdaki eşkiyadan ayıracaktır.¹¹⁴ Özellikle Başgil'in 27 Haziran 1960'da Yeni Sabah gazetesindeki köşesinde, devletçiliğe yaklaşımı şartlı da olsa biraz daha olumlu olmuştur.¹¹⁵ Ona göre yeni anayasada bütün ilkeler gibi Devletçilik de açıklamaları ile yer almalı, aksi halde eskiden yapılan hatanın devam ettirileceği için bu ilkeler CHP programı olarak kalmalıdır.¹¹⁶ Başgil, her şeyden önce devletin iktisadi düzen içinde emeği geçmeyen para ve değerleri israf edeceği için devlet müdahalesini eleştirmiştir.¹¹⁷ Ona göre devlet hayrına olacağı için liberal ekonomiye yer açmalıdır. Çünkü pazarın merhametsizliğine rağmen, yenileşme ve medeniyetin gelişimi liberalizm sayesinde olmuştur. Fakat 16 Şubat 1962 günü Yeni İstanbul'daki köşesinde devletçilik üzerinden liberal ekonomik sistemi eleştirmiştir.¹¹⁸ Tunaya ise Başgil'in sert eleştirilerine karşılık devletçiliğin Türkiye'de siyasal gelişim ve ekonomik girişime ve özellikle 1945 yılında kurulan liberal ve sosyalist yapılara engel olmadığına altını çizmiştir.¹¹⁹ 27 Mayıs sonrasında Tunaya'ya göre 1924 Anayasası'nın temel ideolojik unsurlarından olan ve ne Doğu'nun ne de Batı'nın tahakkümüne razı olmadan kendi varlığının ortaya koyulmasını sağlayan devletçilik politikasının, 1961 Anayasa'sında "sosyal devlet", "sosyal güvenlik" ve "sosyal adalet" ilkeleri ile kendisini çağa uydurmuştur.¹²⁰ Bu dönemde uygulanan iktisat politikasının diğer yandan dünyadaki ve yurttaki koşullar doğrultusunda şekillenmiş olması Tunaya'ya göre, devletçiliğin hem Türkiye'nin ihtiyaçları hem de dünyadaki gelişmeler sonucunda doğduğunu göstermiştir.

Devletçilikle ilgili değinilecek son konu ise Kadro dergisi ve Kadroculardır. Şevket Süreyya, İsmail Hüsrev, Yakup Kadri, Mahmut Şevki ve Vedat Nedim Beyler Kadro dergisini 1932-1934 yılları arasında çıkarmıştır.¹²¹ Kadrocular, İttihatçıların "milli iktisat ve tesanütçülük" fikirlerini ele alıp devletçiliği savunmuşlardır.¹²² Onlar, Türk Devrimi'nin bitmediğine ve devam ettirilmesi gerektiğine inanmışlardır.¹²³ Devletçiliği, sosyalizm ve kapitalizmin arasında Türkiye'nin

111 Ali Fuad Başgil, "Eski Anayasanın Temel Prensipleri" *Yeni Sabah*, 27 Haziran 1960, s. 5.

112 Başgil, "Laiklik Anayasa'ya Tarif Olarak Girmelidir" *Yeni Sabah*, s. 3.

113 Başgil, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, s. 87.

114 Ali Fuad Başgil, "İnsan Hakları Fikri-2" *Vatan*, 1 Haziran 1947, s. 2.

115 Ali Fuad Başgil, *Başgil'den Mektuplar*, Yağmur Yayınları, İstanbul, 2007, s. 74.

116 Başgil, "Laiklik Anayasa'ya Tarif Olarak Girmelidir" *Yeni Sabah*, s. 3.

117 Öztürk, *Türk Modernleşmesine Mukayeseli Bir Bakış: Ali Fuad Başgil ve Tarık Zafer Tunaya*, s. 174-175.

118 Başgil, *Başgil'den Mektuplar*, s. 75-78.

119 Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938)*, C.II, s. 139.

120 Tarık Zafer Tunaya, *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük*, 2. Basım, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 110.

121 Hakkı Uyar, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2012, s. 85.

122 Kazgan, *a.g.e.*, s. 60-61.

123 Süleyman Hayri Bolay, "Cumhuriyet Dönemi Düşünce Hayatı" *Türkler Ansiklopedisi*, C.XVII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 767.

kendine münhasır bir yolu olarak ele almışlardır.¹²⁴ Fakat devletçiliğin sert şekilde uygulanmasını savunmaları liberal çevrelerin tepkisine neden olmuş, ardından Yakup Kadri'nin Tiran'a elçi olarak gönderilmesi ile dergi kapanmış ve grup dağılmıştır.¹²⁵ Yaşanan süreçler çerçevesinde Başgil'e göre Kadrocular, devletçiliğe ideolojik bir kimlik kazandırıp, onun gerçek hayatın bir programı olduğunu savunmuşlardır. O, Kadrocuların devletçilik fikirlerini; "*Memleketimizde devletçilik, bir doktrin fantezisi değil, hakiki zaruretlerin ifadesidir. Türk devletçiliği kuru bir otoritarizm değildir; memleketin içtimai, iktisadi ve kültürel faaliyetlerinin devletin yüksek siyasetine ve şuurlu sevk ve idaresine bağlanmasını ifade eden sosyal bir program prensibidir.*"¹²⁶ diye eleştirmiştir. Başgil, devletçiliğe genel olarak bir kalkınma ve hayatta kalma prensibi olarak baktığı için onun ideolojik çerçevede ele alınmasına karşı çıkmıştır. Başgil bu eleştirilerini 1940'lardan önce yapmış olması, onun devletçiliğe genel manada ihtiyatlı yaklaştığını da bir kez daha göstermiştir.

Devletçiliğe doktrinel temelde bir yer bulup, ona ideolojik bir görünüm kazandırmanın doğru olmayacağına inanmış olan Başgil'e karşılık Tunaya, kadrocuları daha çok batılılaşmaya yaklaşımları çerçevesinde ele almıştır. Ona göre ise Kadrocular, kısmi Batılılaşmayı savunan ve Türk inkılabını sosyalist bir temele oturtmaya çalışan çevrelerden oluşmuştur. Grup onuncu yılında Cumhuriyet henüz ideolojik temele dayanmadığı için ona ideolojik bir temel kazandırmak istemiştir.¹²⁷ Grup temelde, Batı'nın sadece tekniğine hayran olup, bütünüyle batılılaşmaya karşı çıkmıştır.¹²⁸ Tunaya, Kadrocuların devletçiliğe bakışını şöyle ifade etmiştir: "Türk Devrimi'nin devletçiliği, kül halinde ve milletin genel menfaatleri şahsi menfaatlere hâkim kılmak için kurulmuştur. Bu milli enerjinin 'hesap altına alınışı' yani planlanmasıdır." Tunaya'ya göre onlar devletçiliği her türlü kaynağın milli anlayış için kullanılması ve planlanması olarak ele almışlardır.¹²⁹ Genel olarak Başgil ve Tunaya, devletçiliğin tarihi zorunluluklardan ortaya çıktığına inanmıştır. Onlar devletçiliğin uygulanmasından ziyade anayasaya tanımsız olarak girmesini eleştirmiştir. Aydınlar göre tanımlanması yapılmadan anayasaya devletçilik gibi ilkelerin alınması, siyasal iktidarın yani devleti idare edenlerin konuyu kişisel olarak ele almalarına ve baskı aracı olarak kullanmalarına neden olacaktır. Başgil bu konudaki eleştirilerini İnönü dönemindeki uygulamalar üzerinden yaparken, Tunaya ise daha çok DP dönemini eleştirmiştir. Böyle durumların engellenmesi için ise bunun gibi ilkelerin anayasada tanımlanması yapılmalıdır. Diğer yandan aydınlar göre bu durumlara mahal verilmemesi için birey karşısında devletin sınırları iyi belirlenmelidir.

Sonuç

Devletçilik, Cumhuriyet öncesinde gerek devlet-fert ilişkisi anlamında, gerekse Osmanlı'nın son döneminde oluşmaya başlayan milli iktisat anlayışı çerçevesinde, Cumhuriyet Türkiye'sine miras olarak bırakılan, önemli konulardan biri olmuştur. Temelleri Cumhuriyet öncesinde atılmaya başlanan iktisat sistemi, Cumhuriyet döneminde olgunlaşıp uygulanmaya konulmuştur. Temelde ise devletçilik, geri kalmışlığa karşı Türkiye'nin sanayileşme ve toplumsal kalkınmasını hedeflemiş iktisadi bir sistem olarak uygulanmaya çalışılmıştır. Atatürk liderliğindeki Kemalist kadrolar, "milli

124 Şevket Süreyya Aydemir, "İnkılabın İdeolojisi: Programlı Devletçilik" *Kadro*, 1 Ekim 1934, s. 5.

125 Uyar, *a.g.e.*, s. 86.

126 Başgil, *Hukuk Ana Meseleleri ve Müesseseleri Konferanslar*, s. 59-60.

127 Tunaya, *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, s. 147.

128 Abdullah Kaygı, *Türk Düşüncesinde Çağdaşlaşma*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992, s. 363.

129 Tunaya, *Türkiye'nin Siyasi Hayatında Batılılaşma Hareketleri*, s. 150.

iktisat” anlayışı çerçevesinde ülkenin yıkılmışlığını gidermek ve iktisadi kalkınma için devletçiliği zaruri olarak 1930’ların başında uygulamaya koymuş ve sonrasında Anayasa’nın temel ilkelerinden biri yapmıştır. Devletçilik konusu başta muhafazakârlar olmak üzere modernleşmeci ve diğer fikir çevreleri arasında tartışma konusu olmuştur. Bu anlamda Cumhuriyet’in kuruluşu ve gelişimine tanıklık etmiş olan Başgil ve Tunaya’nın devletçiliğin nasıl ortaya çıktığı ve uygulandığına dair eleştiri ve fikirleri önem arz etmektedir.

Cumhuriyet öncesinde devletçiliğin ortaya çıkışı temelde, birey-devlet ilişkisi ve iktisadi çıkmazlar çerçevesinde Cumhuriyet’e devredilmesi, Başgil ve Tunaya’ya göre Osmanlı’nın içinde bulunduğu iktisadi esaret/yarı sömürgelikten kurtulmak için başvuru millî iktisat anlayışından doğmuştur. Savaş yıllarında İttihatçılar tarafından uygulanmak istenen iktisadi politika, kısa sürede başarısız olsa da aydınlara göre, bu kısa girişim, Cumhuriyet yönetimine birçok konuda olduğu gibi kıymetli tecrübeleri miras bırakmıştır. Bu anlamda Cumhuriyet döneminde Osmanlı’dan devralınan en önemli miraslardan birisi iktisadi bağımsızlık olmuştur. Aydınlara göre Kemalist kadrolar iktisadi alanda çok çalışmış fakat 1920’lerin sonuna gelindiğinde, ekonomide yaşanan buhran ile ekonomiye devletin müdahalesi zorunlu hale gelmiştir. Devletçiliğin inşası ve uygulanmasına yönelik ise aydınlar, bunun dünya ile uyumlu olduğunu savunmuş ve bunun anayasaya girmesine neredeyse ortak denebilecek şekilde eleştirilerde bulunmuşlardır. Başgil’in fikirleri dönemsel olarak farklılaşsa da Tunaya’yla birlikte bir partinin ilkelerinin anayasaya girmesi ve tanımlamalarının yapılmadan uygulanması gibi konuları eleştirmiştir.

Genel olarak bakıldığında iki aydın Cumhuriyet üzerine farklı düşüncelere sahip olsalar da devletçilik onların ortak noktadan baktıkları nadir konulardan olmuştur. Dönemin zaruretleri doğrultusunda ortaya çıkan devletçiliği Başgil temelde birey ve devlet arasındaki ilişkiler çerçevesinde ele almış, Tunaya ise Osmanlı’nın son döneminde başlayan ve Cumhuriyet döneminde devam eden millileşmenin iktisat alanındaki devamı olarak görmüştür. Farklı zihin dünyalarına sahip olan iki aydın, demokrasiye olan inançları doğrultusunda iktisadi yapının demokratik gelişimle bir bütün ve dengeli olmasını ve anayasada yer alacak ilkelerin de tanımlamalarının yapılması gerektiğini savunmuştur. Çalışma ekseninde, iki aydının farklı fikir ve zihin dünyalarına sahip olmalarına karşılık, demokrasi ve kişi hakları konusunda hassas olmaları nedeniyle, Erken Cumhuriyet döneminde, devletçilik gibi en çok tartışılan konulardan birinde büyük fikir ortaklıklarına sahip oldukları gözler önüne serilmiştir.

Kaynaklar

Yazılı Eserler

1927 Tarım Sayımı, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1970.

Aşçı, Arif, *Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil Bibliyografyası*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2000.

Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Cilt II, 5. Basım, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara, 2006.

Aydemir, Şevket Süreyya, “İnkılabın İdeolojisi: Programlı Devletçilik” *Kadro*, Ekim, 1934, s. 5-13.

Aysan, Mustafa Aydın, “Atatürk’ün Ekonomi Görüşü: Devletçilik” *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Cilt II, S.6, 1986, s. 614-644.

Başgil, Ali Fuad, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, 4. Basım, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2017.

Başgil, Ali Fuad, *Başgil’den Mektuplar*, Yağmur Yayınları, İstanbul, 2007.

Başgil, Ali Fuad, *Demokrasi Yolunda*, 3. Basım, Yağmur Yayınları, İstanbul, 2009.

Başgil, Ali Fuad, *Esas Teşkilat Hukuku Dersleri – Devlet ve Hükümet*, C. I, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1948.

Başgil, Ali Fuad, “Eski Anayasanın Temel Prensipleri” *Yeni Sabah*, 27 Haziran 1960, s. 5.

Başgil, Ali Fuad, “Garp Demokrasilerinin Dayandığı İnanç-2” *Yeni İstanbul*, 15 Mayıs 1958, s. 2.

Başgil, Ali Fuad, *Hukuk Ana Meseleleri ve Müesseseleri Konferanslar*, Yağmur İstanbul, Yayınları, 2008.

Başgil, Ali Fuad, *İlmin Işığında Günün Meseleleri*, 2. Basım, Yağmur Yayınları, İstanbul, 2006.

Başgil, Ali Fuad, “İnsan Hakları Devlet Organlarından Hangisini Hudutlar?” *Vatan*, 17 Haziran 1947, s. 2.

Başgil, Ali Fuad, “İnsan Hakları Fikri-2” *Vatan*, 1 Haziran 1947, s. 2.

Başgil, Ali Fuad, “Laiklik Anayasa’ya Tarif Olarak Girmelidir” *Yeni Sabah*, 9 Temmuz 1960, s. 3.

“Başgil, Ali Fuat”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, C.I, Dergah Yayınları, İstanbul, 1977, s. 343.

Başgil, Ali Fuad, *Türk Esas Teşkilat Hukuku Dersleri*, Ahmet Sayman Teksir İşleri, İstanbul, 1952 -1953.

Başgil, Ali Fuad, *Yakın Maziden Hatıra Kırıntıları*, Yağmur Yayınları, İstanbul, 2007.

Berkes, Niyazi, *Atatürk ve Devrimler*, 2. Basım, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2017.

Bora, Tanıl, *Cereyanlar*, 5. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

Boratav, Korkut, *Türkiye’de Devletçilik*, İmge Kitabevi, 2. Basım, Ankara, 2006.

Bolay, Süleyman Hayri, “Cumhuriyet Dönemi Düşünce Hayatı” *Türkler Ansiklopedisi*, C.XVII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 739-785.

Boratav, Korkut, “Türkiye’de Devletçilik” *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.II, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 412-418.

Gökalp, Mehmet (haz.), *Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil Hayatı – Şahsiyet Mücadeleleri*, Santral Yayınevi, İstanbul, 1963.

İnsel, Ahmet, “Devletçiliğin Anatomisi” *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.II, İletişim Yayınları, İstanbul, 1983, s. 419-425.

- Kaygı, Abdullah, *Türk Düşüncesinde Çağdaşlaşma*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1992.
- Kazgan, Gülten, *21. Yüzyılda Türkiye Ekonomisi*, 2. Basım, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004.
- Kılıç, Emrullah, *Materyalizm Karşısında Ali Fuad Başgil*, Akçay Yayınları, Ankara, 2012.
- Koraltürk, Murat, Türkiye Ekonomisi (1923-1960), *Türkler Ansiklopedisi*, C. VII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 581-591.
- Kuruç, Bilsay, “Kemalist Ekonomi Görüşü: Kesitler” *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce – Kemalizm*, C.II, 6. Basım, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 298-312.
- Kuyaksil, Ali, *Türkiye’de Siyaset Biliminin Gelişimi ve Tarık Zafer Tunaya*, Orion Kitabevi, Ankara, 2014.
- Mardin, Şerif, *Türk Modernleşmesi*, İletişim Yayınları, 14. Basım, İstanbul, 2015.
- Önder, Tuncay, “Ali Fuad Başgil” *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce – Muhafazakârlık*, C.V, İletişim Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 2004, s. 291-301.
- Öztürk, Hasan, “Ali Fuad Başgil ve Tarık Zafer Tunaya’nın Laiklik Üzerine Söylemleri” *Atatürk Yolu*, S. 66, Bahar 2020, s. 281-303.
- Öztürk, Hasan, *Türk Modernleşmesine Mukayeseli Bir Bakış: Ali Fuad Başgil ve Tarık Zafer Tunaya*, Hacettepe Üniversitesi – Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2020.
- Pamuk, Şevket, *Osmanlıdan Cumhuriyete Küreselleşme, İktisat Politikaları ve Büyüme*, 3. Basım, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012.
- Pamuk, Şevket, “Son İki Yüzyılda Türkiye’de Gelirin Bölüşümü” *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Sayı 40, Ağustos 2013, s. 297-316.
- Safa, Peyami, *Türk İnkılabına Bakışlar*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2010.
- Şahinkaya, Serdar, *Gazi Mustafa Kemal ve Cumhuriyet Ekonomisinin İnşası*, 2. Basım, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2009.
- Toprak, Zafer, “Tarık Zafer Tunaya’nın Ardından” *Tarih ve Demokrasi – Tarık Zafer Tunaya’ya Armağan*, Cem Yayınları, İstanbul, 1992, s. 13-28.
- Toprak, Zafer, “Tarık Zafer ve Cumhuriyet’i Savunmak”, *Tarih ve Toplum*, S. 87, Mart 1991, s. 23-27.
- Toprak, Zafer, *İttihat-Terakki ve Devletçilik*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995.
- Tunaya, Tarık Zafer, “Atatürk, Devrim ve Halk” *Cumhuriyet*, 12 Kasım 1965, s. 2.
- Tunaya, Tarık Zafer, “Atatürk ve Milliyetçilik” *Cumhuriyet*, 11 Kasım 1965, s. 2.
- Tunaya, Tarık Zafer, “Atatürkçülük Layiklik Politikası” *Atatürk Konferansları-III*, TTK Yayınları, Ankara, 1970, s. 25-41.
- Tunaya, Tarık Zafer, “Demokrasi ve Azgelişmişlik” *Cumhuriyet*, 30 Mart 1971, s. 2.
- Tunaya, Tarık Zafer, *Devrim Hareketleri İçinde Atatürk ve Atatürkçülük*, İstanbul Bilgi

Üniversitesi Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 2007.

Tunaya, Tarık Zafer, *Siyasal Müesseseler ve Anayasa Hukuku*, 3. Basım, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul, 1975.

Tunaya, Tarık Zafer, “Suçlanan Anayasa” *Cumhuriyet*, 27 Haziran 1971, s. 2.

Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasal Gelişmeler (1876-1938)*, C.II, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2016.

Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasal Partiler - İkinci Meşrutiyet Dönemi*, C. I, 2. Basım, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988.

Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasal Partiler - İttihat ve Terakki*, C. III, 2. Basım, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1989.

Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasal Partiler - Mütareke Dönemi*, C. II, 2. Basım, Hürriyet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1986.

Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye’de Siyasi Partiler 1859-1952*, Tıpkı Basım, Arba Yayınları, İstanbul, 1995.

Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye’nin Siyasi Hayatında Batılama Hareketleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 3. Basım, İstanbul, 2016.

Tunçay, Mete, *T.C.’nde Tek-Parti Yönetimi’nin Kurulması (1923-1931)*, Cem Yayınevi, 3. Basım, İstanbul, 1992.

Turhan, Mümtaz, *Garplılaşmanın Neresindeyiz?*, Yağmur Yayınları, 7. Basım, İstanbul, 1980.

Uyar, Hakkı, *Tek Parti Dönemi ve Cumhuriyet Halk Partisi*, Boyut Yayıncılık, İstanbul, 2012.

Zaim, Sabahattin, “Ali Fuad Başgil” *Hayatlarıyla Yol Gösterenler*, Türk Edebiyat Vakfı Yayınları, 2005, s. 11-26.

İnternet Kaynakları

“CHP Tarihi”, <https://www.chp.org.tr/haberler/chp-tarihi>, 11 Mart 2021, 03.18.